

شرکت تجاری تک‌عضوی و تطور تاریخی آن (مطالعه تطبیقی)

محمد عیسائی تفرشی^{۱*}، سعیده امیر تیموری^۲

۱. استاد گروه حقوق دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

دریافت: ۱۴/۱/۱۳۹۲

پذیرش: ۲۹/۳/۱۳۹۲

چکیده

پیشرفت و تحول اقتصادی غالباً در گرو رشد و توسعه فعالیت‌های اقتصادی است. در راستای رفع موانع رشد و توسعه فعالیت‌های اقتصادی و با توجه به بیم تجار از مسئولیت نامحدود و شخصیشان در فعالیت‌های تجاری، فکر تحدید مسئولیت نظام حقوقی کشورها را به سمت شرکت‌هایی سوق داد که از طریق آن‌ها بتوان مسئولیت شخصی تجار را محدود کرد. یکی از این شرکت‌ها «شرکت تجاری تک‌عضوی» است که با پیدایش آن در حقوق تجارت، تحولات شگرفی در قواعد سنتی آن (خصوصاً در نظریه قراردادی بودن شرکت‌های تجاری و اصل وحدت دارایی و عدم قابلیت تجزیه آن) صورت گرفته است. این شرکت‌ها به رغم این‌که سابقه‌ای طولانی ندارند، اما به لحاظ مزایای اقتصادی عمده‌ای که دارند، مورد توجه قانونگذاران کشورهای مختلف قرار گرفته‌اند. در این نوشتار با مطالعه تطبیقی ضمن بررسی سابقه پیدایش این شرکت‌ها، جایگاه آن‌ها در نظام‌های حقوقی مورد مطالعه تحلیل شده است.

واژگان کلیدی: نظریه قراردادی شرکت تجاری، نظریه سازمانی شرکت تجاری، شرکت تجاری تک‌عضوی، شرکت با مسئولیت محدود.

۱. مقدمه

سالیان متمادی شرکت‌های تجاری، گروهی از افراد تلقی می‌شدند که هدفی مشترک چون بهره‌وری اقتصادی بیش‌تر از سرمایه‌های کوچک، آن‌ها را گرد هم آورده بود. علم حقوق هم در پی تحلیل حقوقی این واحدهای اقتصادی برآمد و در پی آن نظریه‌های مختلفی در این باره از سوی حقوقدانان مطرح شد. آنچه همه حقوقدانان و مؤلفان حقوقی بر آن اتفاق نظر داشتند، ماهیت قراردادی شرکت تجاری بود که مقتضی اصل لزوم تعدد شرکا در این نهاد حقوقی بود. نظام‌های حقوقی مختلفی در سرتاسر دنیا درصدد گنجاندن این اصل در متون قانونی برآمدند، تا آن‌جا که بسته به نوع و قالب شرکت، حداقلی برای تعداد شرکای شرکت تجاری در نظر گرفته شد. حتی برخی قوانین از این حد هم فراتر رفتند و تقلیل تعداد شرکابه زیر حداقل قانونی را موجب انحلال قهری شرکت تجاری دانستند. اهمیت اقتصادی شرکت‌ها و ضرورت ادامه حیاتشان نظام‌های حقوقی را به تجدیدنظر در متون قانونی واداشت. بدین ترتیب تدریجاً ضمانت اجرای انحلال قهری شرکتی که به عللی تعداد اعضایش به کم‌تر از حداقل قانونی کاهش یافته بود، برداشته شد و مهلتی به این بنگاه‌ها برای افزایش تعداد شرکا اعطا گشت. تحول نظام‌های حقوقی به این‌جا نیز ختم نشد، بلکه این آغاز راهی بود که به شناسایی و به رسمیت شناختن شرکت تجاری تک‌عضوی منتهی شد.

مباحثی همچون معرفی و تطور تاریخی، نحوه تشکیل، مسؤلیت شریک، نحوه مدیریت و نحوه انحلال این گونه شرکت‌ها قابل بحث و بررسی است. از آن‌جاکه یک مقاله ظرفیت تمامی این مباحث را ندارد، در این نوشتار قصد داریم با بررسی جایگاه حقوقی این شرکت در برخی نظام‌های حقوقی، فرایند پیدایش این شرکت و فاصله گرفتن از نظریه قراردادی شرکت‌های تجاری را تشریح کنیم و سایر مباحث را در قالب مقاله دیگری ارائه دهیم. در این راستا پس از طرح نحوه پیدایش شرکت تک‌عضوی در حقوق کشورهای پیشگام که ابتکار شناسایی این شرکت را در دست داشتند، به بررسی قوانین و دستورالعمل‌هایی خواهیم پرداخت که نقش بارزی در هماهنگ‌سازی حقوق کشورها و

ایالات متعدد داشته‌اند. سپس بحث را در حقوق برخی کشورهای عربی دنبال خواهیم کرد و در نهایت جایگاه این شرکت را در حقوق کشورمان بررسی خواهیم کرد.

۲. کشورهای پیشگام

۲-۱. آلمان

در حقوق آلمان ابتکار شناسایی شرکت تجاری تک‌عضوی به دست رویه قضایی است. پیدایش شرکت تجاری تک‌عضوی در آلمان به سال ۱۸۸۱ میلادی باز می‌گردد. در این سال دیوان عالی کشور آلمان با استناد به اهمیت اقتصادی شرکت‌های تجاری، به شرکت‌هایی که تعداد اعضای‌شان به زیر حد نصاب قانونی کاهش یافته بود، اجازه ادامه حیات داد. بار دیگر در سال ۱۸۸۴ میلادی دادگاه امپراتوری^۱ نیز انتقال همه سهام / سهم‌الشرکه شرکت تجاری به یک عضورا موجب انحلال شرکت ندانست و چنین توجیه کرد که در چنین مواردی واقعیات عملی و تجاری اجازه انحلال شرکت را نمی‌دهد؛ چون شرکت به‌عنوان یک شخص حقوقی، حقوق و التزاماتی دارد که به طور تمام و کمال از تعداد و شخصیت اعضا مستقل است [۱، ص ۳۹]. این به معنای پذیرش حیات و موجودیت حقوقی شرکتی بود که به علت انتقال تمام سهام / سهم‌الشرکه‌هایش به یک عضو، در عمل تک‌عضوی شده بود. این ابتکار عمل در زمانی بود که قانون شرکت‌های آلمان مصوب ۱۸۶۱ به پیروی از نظریه قراردادی شرکت تجاری، اصل تعدد شرکا را شرط تشکیل شرکت می‌دانست. قانون شرکت‌های آلمان مصوب ۱۸۹۲ نیز وجود حداقل ۲ عضو را برای تأسیس شرکت با مسئولیت محدود الزامی دانست. با وجود این که متون قانونی به صراحت تأسیس شرکت تجاری تک‌عضوی را اجازه نمی‌داد، اما رویه قضایی کماکان ادامه حیات شرکت‌هایی را که به عللی بعد از تأسیس به صورت تک‌عضوی درآمده بودند، می‌پذیرفت و حکم به انحلال آن‌ها نمی‌داد. با توجه به این که در قانون

1. La cour impèrial

شرکت‌های آلمان ماده‌ای که به‌صراحت کاهش تعداد اعضا به زیر حدنصاب قانونی را موجب انحلال شرکت بداند، وجود نداشت، علمای حقوق آلمان با استفاده از این خلأ قانونی، به پشتیبانی از رویه قضایی برخاستند و قائل به بقا و ادامه حیات شرکتی شدند که به علت انتقال کلیه سهام/ سهم‌الشرکه‌هایش به یکی از اعضا، به صورت تک‌عضوی درآمده بود. آنان در توجیه این موضع چنین اعلام می‌کردند که در قانون شرکت‌های آلمان، تعداد اعضای شرکت شرط تأسیس و ثبت شرکت است و شرط بقای شرکت نیست. از آن‌جا که از تاریخ ثبت، شرکت شخصیت حقوقی مستقل از اعضا می‌یابد، کاهش تعداد اعضا به یک عضو در بقای شخص حقوقی اثری ندارد و چنین شرکتی به‌عنوان موجودی مستقل، که دارای مستقل از دارایی اعضا دارد، می‌تواند به حیاتش ادامه دهد [۱، ص ۹؛ ۲، ص ۶۶]. حقوقدانان آلمانی یک گام جلوتر رفته، ضرورت به‌رماندی تجار حقیقی از اصل تحدید مسؤلیت را که تا آن زمان فقط شرکت‌های تجاری از آن بهره‌مند بودند، مطرح کردند. آنان در توجیه این نظر بیان داشتند که مبنای تحدید مسؤلیت در شرکت‌های تجاری اراده تأسیس‌کنندگان شرکت است و هدف ایشان از تأسیس شرکت، تحدید مسؤلیت به میزان سرمایه‌ای است که به شرکت اختصاص یافته است. همین مبنای هدف در مورد تاجر شخصی هم وجود دارد. اراده‌ها و نیز این توانایی را دارد که مسؤلیت‌ش را در فعالیت‌های تجاری به میزان سرمایه‌ای که در قالب شرکت تجاری تک‌عضوی به آن فعالیت اختصاص داده، محدود سازد [۲، ص ۶۶]. حقوقدانان آلمانی در آثارشان شرکت تجاری تک‌عضوی را بهترین وسیله برای تحدید مسؤلیت شخصی تجار و جلوگیری از انتشار و افزایش شرکت‌های صوری دانستند [۲، ص ۶۶].

سرانجام در سال ۱۹۸۰ قانونگذار نیز با رویه محاکم و نظریه‌پردازان حقوقی همگام شد و تأسیس شرکت تجاری تک‌عضوی را به‌عنوان یک شکل خاص از شرکت با مسؤلیت محدود پذیرفت. در ماده یک قانون شرکت‌های آلمان مصوب ۱۹۸۰ آمده: «شرکت با مسؤلیت محدود می‌تواند برای تحقق هدف مشروع وفق احکام این قانون توسط یک شخص یا عده‌ای از اشخاص تأسیس شود».

بار دیگر در سال ۱۹۹۴ میلادی قانون شرکت‌های آلمان اصلاح و به شخص واحد اجازه تأسیس شرکت سهامی خاص نیز داده شد [۳، ص ۵۴۱-۵۴۲؛ ۴، ص ۲۹].

۲-۲. انگلیس

قضیه مشهور سالمون^۱ اهمیت و نقش تأثیرگذاری در تأسیس مفهوم شرکت تک عضوی در انگلستان داشت. سالمون سالیان طولانی در تجارت پوست گوسفند فعالیت داشت. او در پی گسترش تجارتش شرکت بامسئولیت محدود تأسیس کرد که سایر شرکایش، همسر و ۵ فرزندش بودند. پس از مدتی دیون شرکت زیاد شد و طلبکاران تأدیه دیون شرکت از اموال سالمون را درخواست کردند. در دادگاه بدوی، قاضی قالب حقوقی شرکت را کنار نهاد و سالمون را مسئول پرداخت دیون شناخت و بیان داشت که «شرکت صرفاً وکیل و نماینده اعمال سالمون بوده و سالمون به‌عنوان اصیل شخصاً در مقابل طلبکاران شرکت مسئول است». سالمون از این حکم در دادگاه استیناف شکایت کرد، اما دادگاه اعتراض او را نپذیرفت و در نتیجه رأی بدوی، یعنی مسئولیت شخصی سالمون را تأیید کرد؛ اما با این استدلال که «شرکت، شرکتی حقیقی نیست، بلکه تنها سایه‌ای از سالمون است»، شرکت را صوری و برای فرار سالمون از مسئولیت شخصی دانست. در پی شکایت سالمون از این رأی در مجلس اعیان^۲، مجلس هر دو رأی پیشین را نقض کرد. با این‌که در این زمان هیچ قانونی تجاری تک‌عضو را به رسمیت نشناخته بود مجلس اعیان نقض رأی پیشین را چنین توجیه کرد که شرکت تجاری تک‌عضوی^۳ مغایر قانون شرکت‌ها نیست، چرا که شرکت مطابق با کلیه تشریفات لازم شکل گرفته و به‌هنگام تأسیس، اعضایش متعدد بوده است. از طرفی در قانون هیچ حداقل یا حداکثری برای تعداد سهامی که اعضا باید داشته باشند، نیامده و بنابراین هرچند اکثر سهم‌الشرکه‌ها در مالکیت یک شخص باشد و اعضای دیگر جز یک سهم‌الشرکه نداشته

1. Aron Salomon and Company Limited

2. House of Lord

3. one man company

وسلطه چندانی هم در شرکت نداشته باشند، باز هم شرکت قانونی است و شخصیت حقوقی مستقل از اعضا دارد. این اقدام مجلس لردان اساس شناسایی مفهوم شرکت تک‌عضوی در حقوق انگلستان به شمار می‌آید [۲، ص ۸۳].

قانون شرکت‌های تجاری سال ۱۹۴۸ در ماده ۳۱ به شرکتی که همه سهم شرکت‌هاش به یک عضو انتقال یافته بود اجازه فعالیت و ادامه حیات داد؛ اما برای شریکی که با گذشت ۶ ماه از این حالت اقدامی در افزایش تعداد اعضا به عمل نیاورده بود، در مقابل دیون شرکت، مسئولیت شخصی و نامحدود (تضامنی) برقرار کرد. همچنین ماده ۲۲۲ این قانون در این مورد به دادگاه اجازه انحلال و تصفیه شرکت را داد.

از تاریخ پرونده سالمون در حقوق انگلیس اصطلاح شرکت تک نفره^۱ برای این شرکت‌ها به کار رفت [۲، ص ۸۴]. به پیروی از مقررات دستورالعمل شماره ۸۹/۶۶۷ اتحادیه اروپا در ۱۴ ژوئیه سال ۱۹۹۲ در انگلستان مقرراتی تصویب شد^۲ که با اصلاح برخی مواد قانون شرکت‌های تجاری سال ۱۹۸۵^۳ و قانون ورشکستگی ۱۹۸۶^۴ شرکت تک‌عضوی را در حقوق انگلیس به رسمیت شناخت. به موجب بندهای ماده ۲ قانون صدرالذکر، شرکت سهامی خاص محدود به سهام یا ضمانت^۵ می‌تواند با یک شخص تأسیس شده، تنها یک عضو داشته باشد. عمده این اصلاحات مربوط بودند به: مقررات مربوط به تشکیل شرکت و حداقل اعضای شرکت برای انجام تجارت، وضعیت قراردادهای عضو واحد که مدیر شرکت است، ثبت تصمیمات عضو واحد، ثبت شرکت‌های تک‌عضوی و شرایطی که ممکن است به انحلال شرکت تک‌عضوی بینجامد.

با اصلاحاتی که به موجب مقررات سال ۱۹۹۲ در قانون شرکت‌های تجاری سال ۱۹۸۵ خصوصاً ماده ۶۸۰ آن به عمل آمد، تأسیس و ثبت شرکت تک‌عضوی در قالب شرکت سهامی خاص محدود به سهام یا محدود به ضمانت مورد تصریح قانونگذار قرار

-
1. one – man company
 2. The companies (Single – Member Private limited Companies) Regulations 1992
 3. Companies Act 1985
 4. Insolvency Act 1986
 5. private company limited by share or guarantee

گرفت.

در اکتبر سال ۱۹۹۲ دپارتمان صنعت و تجارت، دومین سند مشورتی را تحت عنوان حقوق نوین شرکت‌ها برای یک اقتصاد رقابتی انتشار داد. در این سند پیشنهاد شد که تأسیس تمام انواع شرکت‌های عام و خاص و حتی مسئولیت نامحدود با تک عضو پذیرفته شود [۵، ص ۸۲-۸۳]. این‌گونه بود که بالاخره در قانون شرکت‌های تجاری سال ۲۰۰۶ در ماده ۷ که جایگزین ماده ۱(۱) و ۳«الف» قانون شرکت‌های تجاری سال ۱۹۸۵ شده، اعلام شد که شخص واحد می‌تواند هر نوع شرکتی را که بخواهد تأسیس کند [۵، ص ۱۷۹]. بدین ترتیب، روشن می‌شود که در حقوق انگلیس تأسیس هر شرکتی با یک عضو میسر است. شرکت تک عضوی در حقوق انگلیس نوع جدیدی در کنار سایر شرکت‌ها نیست. در واقع تحولی که در حقوق انگلیس به طور کامل انجام شده، تحول در نحوه تأسیس شرکت است که می‌تواند برآیند یک عمل حقوقی یکطرفه (شرکت تجاری تک عضوی) یا یک عمل حقوقی چند جانبه (شرکت‌های تجاری با اعضای متعدد) باشد.

۲-۳. فرانسه

در فرانسه تا مدت‌ها تصور شرکت تک عضوی مردود بود، چرا که به موجب قانون تجارت سال ۱۸۰۷ چنانچه سهم الشرکه یا سهام شرکتی درید شخص واحد جمع می‌شد، موجب انحلال شرکت می‌گشت. مقنن فرانسوی هم مدت‌های مدید مقید به مفهوم کلاسیک شرکت بود و حداقل تعداد شرکای شرکت تجاری را ۲ شخص می‌دانست. ماده ۱۸۳۲ قانون مدنی فرانسه نیز اعلام می‌داشت که «شرکت، قراردادی است که به واسطه آن ۲ یا چند شخص توافق می‌کنند مالی بینشان مشترک باشد...» و ماده ۱۸۱۷ آن قانون هر شرکتی را که تک عضوی می‌شد، قهراً منحل شده می‌دانست. قضات فرانسوی نیز در آرای خود براساس همین متن عمل می‌کردند. اولین تحول قانونی در فرانسه به نحو

بسیار جزئی در سال ۱۹۶۶ انجام شد. قانون ۲۴ ژوئیه ۱۹۶۶^۱ در مورد شرکت‌های تجاری، ضمانت اجرای انحلال قهری را حذف کرد و به شرکت‌هایی که از آن تاریخ به بعد تک‌عضوی می‌شدند، اجازه ادامه حیات داد و یک سال به آن‌ها مهلت داد تا تعداد اعضای‌شان را افزایش دهند. ابتکار جالب دیگر این قانون این بود که حتی بعد از گذشتن این مهلت یکساله نیز انحلال قهری را برای این‌گونه شرکت‌ها مقرر نکرد و آن را منوط به درخواست ذینفع کرد.

راه‌حل جدید و البته بسیار جزئی قانون ۲۴ ژوئیه ۱۹۶۶ توسط قانون چهارم ژانویه ۱۹۷۸^۲ عمومیت یافت و به‌عنوان یک قاعده عمومی بر تمامی شرکت‌های تجاری حاکم گشت.

برای اولین بار مقنن فرانسوی با تصویب قانون شماره ۶۹۷، ۸۵ سال ۱۹۸۵^۳ به شخص واحد اجازه تأسیس «مؤسسه تک‌عضوی با مسئولیت محدود»^۴ را داد [۳، ص ۵۴۲-۵۴۱]. و این تاریخ، نقطه تحول مهمی در حقوق فرانسه و انقلابی در مفاهیم سنتی رایج خصوصاً در مفهوم عقدی شرکت تجاری به شمار می‌آید.

به نظر می‌رسد علت این‌که قانونگذار سال ۱۹۸۵ این نهاد را به جای شرکت، مؤسسه نامید این بود که در حقوق فرانسه تا آن زمان شرکت به‌عنوان یک قرارداد تحلیل می‌شد و از طرف دیگر نیز واژه شرکت از نظر ریشه‌شناسی قائم بر مشارکت و همکاری حداقل ۲ شخص است؛ اما با توجه به این‌که مؤسسه تک‌عضوی با مسئولیت محدود خود از نوع شرکت مسئولیت محدود و تحت حکومت احکام حاکم بر آن شرکت است، این ایراد لغوی همچنان قابل طرح است؛ ایرادی که حقوق نوین فرانسه را به سمت تحلیل نوینی از ماهیت شرکت رهنمون ساخته است.

1. Loi n°66-537 du 24 juillet 1966 sur les sociétés commerciales
2. Loi n° 78-12 du 4 Janvier 1978 Relative à la Responsabilité et à l'Assurance dans le domaine de la construction
3. Loi n° 85-697 du 11 Juillet 1985 Relative à l'Entreprise Unipersonnelle à Responsabilité limitée et à l'Exploitation Agricole à Responsabilité limitée
4. L'Entreprise Unipersonnelle à Responsabilité limitée

این تحلیل نوین، شرکت را نه یک عقد و قرارداد بلکه مجموعه‌ای از قواعد حقوقی و روش‌ها و راهکارهایی می‌داند که هدفش سازماندهی حقوقی یک بنگاه اقتصادی است؛ تحلیلی که دلالت بر گذر از یک نگاه حقوقی و نظری به شرکت به‌عنوان گروهی قراردادی از اشخاص، به یک نگاه عینی و اقتصادی دارد. در این مفهوم نوین، شرکت تنها قالب و لباس حقوقی یک بنگاه و واحد اقتصادی است. پس می‌توان گفت که شرکت می‌تواند با تخصیص سرمایه از سوی یک شخص هم تشکیل شود. این مفهوم نوین شرکت با شرکت تک‌عضوی کاملاً سازگار و هماهنگ است [۶، ص ۶۶۷].

در حقوق فرانسه تا مدت‌ها تنها شرکت با مسئولیت محدود به صورت تک‌عضو قابل تأسیس بود؛ آن‌هم در قالب مؤسسه تجاری تک‌عضوی. شاید بتوان این احتیاط ابتدایی مقنن فرانسوی را ناشی از دو عامل دانست: یکی به انگیزه پیدایش شرکت‌های تک‌عضوی مربوط می‌شود که عبارت است از حمایت حقوقی از تجار حقیقی که از بیم مسئولیت شخصی و نامحدودی که پیش روی‌شان بود، به کار تولیدی و اقتصادی نمی‌پرداختند [۳، ص ۷۸۳]. تشویق به تولید و فعالیت اقتصادی انگیزه‌ای شد که نظام‌های حقوقی این تحدید مسئولیت تجار حقیقی را با تأسیس چنین شرکتی بپذیرند. به نظر می‌رسد عامل دیگر پایبندی شدید مقنن فرانسوی به ماهیت قراردادی شرکت بود که مقارن سال‌های ۱۹۸۵ بر تحلیل‌های حقوقی سایه افکنده بود. با این حال با توجه به قانون سال ۱۹۶۶^۱، شرکت تک‌عضوی علاوه بر این‌که در قالب شرکت با مسئولیت محدود قابل تأسیس است، شرکت‌های دیگر نیز امکان دارد بعد از تأسیس به صورت تک‌عضوی در آیند؛ چراکه در این قانون کاهش تعداد شرکای هر نوع شرکت تجاری به زیر حداقل قانونی و حتی به یک شخص موجب برای انحلال قهری شرکت نیست. چنین شرکتی تا یک سال می‌تواند به حیات حقوقی‌اش ادامه دهد. بعد از یک سال نیز مادام که ذینفعی انحلال شرکت را درخواست نکند، حکم به انحلال شرکت داده نخواهد شد.

۱. این قانون در سال ۱۹۷۸ عمومیت اجرایی پیدا کرد و البته هنوز هم قدرت اجرایی دارد.

سرانجام قانون ۱۲ ژوئیه ۱۹۹۹^۱ اجازه قانون ۱۹۸۵ را به شرکت سهامی ساده^۲ نیز توسعه داد و به شخص واحد نیز اجازه تأسیس این شرکت را داد [۷، ص ۱۰۷]. با تمام این احوال مقنن فرانسوی نیز کماکان به اصل کلاسیک لزوم تعدد شرکا و مفهوم عقدی شرکت پایبند است؛ چرا که تأسیس شرکت با یک اراده تنها در موارد استثنایی که خود قانون اجازه داده، امکانپذیر است. ماده ۱۸۳۲ جدید قانون مدنی (که باماده ۱ قانون ۱۱ ژوئیه ۱۹۸۵ وارد قانون مدنی فرانسه شده است) بیان می‌دارد که شرکت توسط دو یا چند شخص سازمان می‌یابد... در مواردی که در قانون معین شده با عمل ارادی یک شخص نیز قابل تشکیل است.

۳. قوانین و دستورالعمل‌های هماهنگ‌کننده

۳-۱. دستورالعمل‌های اتحادیه اروپا

شکی نیست که دستورالعمل‌های اتحادیه اروپا در هماهنگ‌سازی مقررات شرکت‌های تجاری کشورهای اروپایی نقش زیادی داشته است. سیر تاریخی شرکت تجاری تک‌عضوی در اتحادیه اروپا به ۴ مرحله اساسی قابل تقسیم است: مرحله اول با صدور دستورالعمل شماره ۱۵۱/۶۸ سال ۱۹۶۸ جامعه اقتصادی اروپا^۳ آغاز شد. ماده ۱۱ این دستورالعمل اجتماع سهام/سهم‌الشرکه‌ها در مالکیت یک عضو را از حالات انحلال شرکت که به نحو حصر بر آن‌ها تصریح شده بود، استثنا کرده است [۸، ماده ۱۱]. مرحله دوم با صدور دستورالعمل دوم به شماره ۷۷/۹۱ در سال ۱۹۷۶ شروع شد. ماده ۵ این دستورالعمل مقرر کرد که در قانون داخلی کشورهای عضو اجتماع کلیه سهام / سهم‌الشرکه‌ها در مالکیت یک عضو سبب انحلال قهری شرکت تلقی نشود و چنانچه در قوانین داخلی این عامل سبب انحلال باشد، محکمه ملزم باشد که مهلت کافی برای

1. LOI no 99-586 du 12 Juillet 1999 Relative au Renforcement et à la Simplification de la Coopération Intercommunale

2. La société anonyme (par actions) simplifiée unipersonnelle (SASU)

3. European Economic Community

تصحیح اوضاع به آن‌ها بدهد [۹، ماده ۵]. به این ترتیب دستورالعمل دوم نقش تعیین‌کننده‌ای در توقف انحلال قهری شرکت‌هایی که به علتی بعد از تأسیس تک عضوی شده بودند، داشت و به معنای پذیرش ضمنی وجود شرکت تجاری تک عضوی، ولو در مدتی کوتاه بود [۲، ص ۱۰۲]. دول عضو اتحادیه اروپایی، به استثنای بلژیک، در راستای تطبیق مقررات داخلی با این دستورالعمل، انحلال شرکتی را که تمام سهام یا سهم‌الشرکه‌اش به یک عضو انتقال یافته بود، متوقف کردند. پذیرش شرکت تجاری تک عضوی علاوه بر دستورالعمل‌های اتحادیه از برنامه مؤسسات کوچک و متوسط سال ۱۹۸۶ نیز متأثر بود.^۱ هدف این برنامه گنجاندن شرکت‌های تک عضوی با مسئولیت محدود در قوانین همه دول عضو بود [۲، ص ۱۰۰].

مرحله سوم با صدور دستورالعمل دوازدهم به شماره ۶۶۷ در ۲۱ دسامبر سال ۱۹۸۹ آغاز شد که تأسیس شرکت با مسئولیت محدود با یک عضورا پیش‌بینی کرد. این دستورالعمل که متضمن تأسیس شرکت با اراده یکجانبه بود، نقطه تحول مهمی در سیر تحول شرکت تجاری تک عضوی در اتحادیه اروپایی شد. در این دستورالعمل تأسیس شرکت با مسئولیت محدود^۲ با یک عضو، به‌عنوان یک ابزار حقوقی برای تحدید مسئولیت شخصی تجار پذیرفته شد. ماده ۲ این دستورالعمل تصریح می‌کند که شرکت با مسئولیت محدود ممکن است هنگام تأسیس تک عضوی باشد یا بعداً با انتقال کلیه سهم‌الشرکه‌ها به یک عضو، تک عضوی شود. ماده ۷ این دستورالعمل به دولت‌های عضو اتحادیه اجازه می‌دهد که شرکت تجاری تک عضوی با مسئولیت محدود را براساس نظریه دارایی تخصیص یافته تنظیم کنند. این دستورالعمل در بند ۱ ماده ۸ بر ضرورت این‌که جمیع دولت‌های اروپایی قواعد دستورالعمل را عیناً مورد پیروی قرار دهند، تأکید کرده و لازم دانسته که همه دولت‌های اروپایی قوانین، مقررات و دستورالعمل‌های لازم را در جهت مطابقت حقوق داخلی با موارد این دستورالعمل به

1. community action program for small and medium sized enterprises Co.J.N 287, 14/11/1986

2. private- limited liability

تصویب برسانند. متعاقب این دستورالعمل در سال ۱۹۹۴ مقررات^۱ دیگری تصویب شد که دستورالعمل فوق را در مورد شرکت‌های با مسئولیت محدود اجرایی می‌کند. در این مقررات نیز تصریح شد که تمام مقررات مربوط به شرکت‌های با مسئولیت محدود در مورد شرکت‌های تک‌عضوی نیز قابل اعمال است [۱۰، مواد ۲ و ۷ و ۸].

در سال ۲۰۰۱ پارلمان اروپا با صدور مقررات^۲ شماره ۲۱۵۷ در مقام تنظیم شرکت اروپایی^۳ برآمد و سیر تحول شرکت تجاری تک‌عضو وارد مرحله چهارم شد.^۴

۳-۲. قانون متحدالشکل تجاری ۱۹۹۷ سازمان هماهنگ‌سازی حقوق

تجارت در آفریقا

در کشورهای آفریقایی عضو پیمان اوهادا^۵ به موجب قانون متحدالشکل تجاری ۱۷ آوریل ۱۹۹۷^۶ نیز شرکت تک‌عضوی به رسمیت شناخته شده است. در ماده ۴ این قانون آمده است: «شرکت تجاری توسط دو یا چند شخص تأسیس می‌شود که به واسطه یک قرارداد با هم پیمان بسته‌اند که پول یا آورده‌ای غیر نقد را به یک فعالیت اختصاص دهند؛ با هدف تقسیم سود یا بهره‌های اقتصادی که از آن حاصل می‌شود. همچنین شرکا تقسیم زیان را مطابق شرایطی که این قانون مقرر داشته است به عهده می‌گیرند». در این تعریف چنان‌که می‌بینیم از تعریف سنتی و کلاسیک شرکت پیروی شده است؛ اما در ماده ۵ همین قانون آمده که شرکت تجاری، در مواردی که این قانون پیش‌بینی کرده است، با یک شخص هم

1. european communities (single- member private limited companies) Regulations 1994

2. reglement

3. la société européenne(European Company)

4. Règlement (CE) n° 2157/2001 du Conseil du 8 octobre 2001 relatif au statut de la société européenne (SE)

۵. مخفف عبارت OHADA: Organisation pour l'armonisation en affrique du droit eds affair و معادل

«سازمان هماهنگ‌سازی حقوق تجارت در آفریقا است و به موجب عهدنامه port – louis در ۱۹ اکتبر ۱۹۹۳

تأسیس شده و ۱۶ کشور آفریقایی که عمده آن‌ها فرانسوی‌زبان هستند، آنرا امضا کرده‌اند.

6. Act Uniforme Relative au droit des sociétés commerciales et du groupement d'Intérêt économique. 17 Avril 1997

می‌تواند تشکیل شود که این شخص شریک منفرد^۱ نامیده می‌شود. همچنین در ماده ۶۰ این قانون آمده: «در مواردی که قالب شرکت تک‌عضوی توسط این قانون مجاز شناخته نشده است، تجمع تمام سهم‌الشرکه‌ها در یک شریک واحد موجب انحلال قهری شرکت نیست، بلکه در این موارد هر ذینفع می‌تواند انحلال را از مرجع قضایی صالح تقاضا کند. در صورتیکه ظرف مدت یکسال این امر اصلاح نشده باشد، دادگاه می‌تواند حداکثر ۶ ماه را برای اصلاح این امر به شرکت مهلت دهد و چنانچه این اصلاح انجام شود، دادگاه نیز نمی‌تواند حکم به انحلال شرکت دهد» [۱۱، مواد ۵ و ۶۰]. با این‌که مواد ذکر شده مشابهت و تأثیرپذیری فراوان این قانون را از حقوق فرانسه نشان می‌دهد، اما برخلاف حقوق فرانسه در این قانون علاوه بر شرکت مسؤلیت محدود، شرکت سهامی و مختلط سهامی هم با عضو واحد قابل تأسیس است. از بررسی مواد این قانون برمی‌آید که در این قانون نیز شرکت تک‌عضوی یک نوع جدید از شرکت‌های تجاری نیست و رژیم حقوقی مستقل ندارد و از قوانین حاکم بر همان شرکت‌ها پیروی می‌کند.

۳-۳. قانون نمونه شرکت‌های تجاری ایالات متحده آمریکا

از ویژگی‌های اساسی حقوق شرکت‌ها در ایالات متحده آمریکا این است که قانون فدرالی واحدی که حاکم بر شرکت‌ها باشد، وجود ندارد؛ به طوری که قوانین شرکت‌ها از ایالتی به ایالت دیگر متفاوت است؛ لکن قانون نمونه‌ای^۲ در این خصوص وجود دارد که در سال ۱۹۵۰ از سوی کانون و کلا با هدف یکسان‌سازی قوانین شرکت‌ها در ایالات متحده تدوین شد و سپس در سال ۱۹۶۹ نیز مورد اصلاح و بازبینی قرار گرفت. در این زمان (۱۹۶۹) شرکت تجاری تک‌عضو پیش‌بینی شد. این قانون نمونه بار دیگر در سال ۱۹۸۴ اصلاح شد و بیش‌تر ایالت‌ها در آمریکا تمام یا قسمتی از این قانون نمونه را پیروی کردند. ماده ۱/۲ قانون نمونه آمریکایی سال ۱۹۸۴ بیان داشته: «شخص یا تعدادی از

1. associé unique
2. Model Business Corporation Act (MBCA)

اشخاص با تسلیم اساسنامه شرکت به مقام ثبتی ایالتی می‌توانند اقدام به تأسیس شرکت کنند» [۱۲، ماده ۱/۲].

از اولین ایالاتی که شرکت تجاری تک‌عضو را به رسمیت شناختند، می‌توان به کارولینای جنوبی، میشیگان، مکزیک، واشنگتن، کالیفرنیا و نیویورک اشاره کرد. در ایالات متحده اصطلاح شرکت تجاری تک‌نفره^۱ برای شرکت تجاری تک‌عضوی به کار می‌رود؛ زیرا شرکت^۲ به معنای موجود و هویت قانونی و مستقل از اعضا است. بدین ترتیب در آمریکا شخص می‌تواند با تأسیس شرکت تک‌عضو اعمال و فعالیت‌های تجاری‌اش را از دیگر اعمالش جدا سازد و با استفاده از قالب شرکت تجاری، مسؤلیت خود را در فعالیت‌های تجاری محدود سازد. تعداد شرکت‌های تک‌عضو در ایالات متحده در حال افزایش است، به طوری که نصف شرکت‌های آمریکایی توسط شخص واحد تأسیس شده‌اند [۲، ص ۱۰۵-۱۰۸].

۴. کشورهای عربی

در حقوق کشورهای عربی نیز اصل سنتی و کلاسیک برای تشکیل و بقای شرکت، همان اصل تعدد شرکا است. سابقاً غالب قوانین کشورهای عربی شرکت تجاری تک‌عضو را به رسمیت نمی‌شناختند و باتوجه به این‌که شرکت را قائم بر مشارکت اعضا می‌پنداشتند، بدون تعدد اعضا وجود شرکت را منتفی می‌دانستند. به این ترتیب این قوانین شرکتی را هم که بعد از تأسیس به علت انتقال سهام/سهم‌الشرکه، تک‌عضوی شده بود رد می‌کردند؛ به استثنای کشور عربستان و مصر [۲، ص ۱۲۳]. در ماده ۱۴۷/۱ قانون سعودی سال ۱۹۶۵ آمده که «اگر در شرکت سهامی کلیه سهام به یک سهامدار منتقل شود، این سهامدار مسؤول دیون شرکت است و چنانچه از تقلیل تعداد سهامداران به زیر حداقل قانونی که در ماده ۴۸ آمده - یعنی ۵ شخص - یکسال بگذرد، هر ذینفع می‌تواند انحلال شرکت را تقاضا

1. one man business corporation
2. corporation

کند». ماده ۱۷۹ این قانون تصریح می‌کند که «حکم ماده ۱۴۷ بر شرکت با مسئولیت محدود که همه سهم‌الشرکه‌هایش به یک عضو انتقال یافته حاکم است». بنابراین در حالت انتقال کلیه سهام/ سهم‌الشرکه‌ها به یک عضو، شرکت به طور قهری منحل نمی‌شود، لکن مسئولیت عضو نسبت به دیون شرکت نامحدود است [۲، ص ۱۲۳].

اما در مصر قانون شرکت‌های سهامی و مختلط سهامی و مسئولیت محدود مصوب ۱۹۸۱ در ماده ۸ تصریح می‌کند که «جایز نیست تعداد شرکای مؤسس در شرکت‌های سهامی از سه شخص کم‌تر باشد. همین‌طور در سایر شرکت‌های تحت حکومت این قانون، تعداد شرکا نباید کم‌تر از دوشخص باشد و چنانچه تعداد شرکا از حدنصاب مذکور در بند قبل کم‌تر شود و ظرف ۶ ماه به تکمیل این حدنصاب مبادرت نورزد، شرکت به حکم قانون منحل می‌شود و شرکای باقیمانده با تمام اموال و دارایی‌شان مسئول دیون شرکت در این مدت هستند». ماده ۵۹ آیین‌نامه اجرایی این قانون نیز تصریح دارد که شرکت با مسئولیت محدود از تعدادی شرکا که حداقل دو شخص و حداکثر پنج شخص هستند، تشکیل می‌شود و هریک از شرکا تنها به قدر سهم‌الشرکه‌اش مسئول است [۲، ص ۱۲۱]. به موجب ماده ۶۰ این آیین‌نامه «هرگاه تعداد شرکا از دوشخص کم‌تر شد، چنانچه ظرف ۶ ماه به تکمیل این حدنصاب قانونی مبادرت نورزد، شرکت به حکم قانون منحل می‌شود». به این ترتیب هرچند انتقال کلیه سهام یا سهم‌الشرکه‌ها به یک عضو در حقوق عربستان موجب انحلال قهری نیست یا در حقوق مصر انحلال منوط به سپری شدن مهلت ۶ ماهه تکمیل حدنصاب است، لکن نمی‌توان گفت که در این کشورها شرکت تجاری تک‌عضوی به طور غیر مستقیم پذیرفته شده؛ زیرا در تمامی این موارد عضو واحد مسئولیت شخصی و نامحدود دارد [۲، ص ۱۲۴].

بعد از تحولات اقتصادی و تجاری و قانونی در بعضی دولت‌های عربی، بعضی از کشورها قوانین تأسیس شرکت با تک‌عضو را پذیرفتند که در زیر به چند کشور اشاره می‌کنیم.

۴-۱. الجزایر

در الجزایر مطابق ماده ۴۱۶ قانون مدنی، شرکت عبارت از مشارکت بین دو شخص یا بیش‌تر است. تا قبل از سال ۱۹۶۶ چنانچه شرکتی تعداد اعضایش به یک شخص کاهش می‌یافت یا باید منحل می‌شد یا مجبور به افزایش شرکا بود؛ اما به موجب حکم ۲۷/۹۴ اصلاحی ماده ۵۶۴ قانون تجاری، تجمع سهم‌الشرکه در مالکیت شخص واحد از موجبات انحلال شرکت حذف گشت. مطابق ماده ۵۴۶ قانون تجاری ۱۹۷۵ (اصلاحی ۱۹۹۶) الجزایر: «شرکت با مسئولیت محدود از یک شخص یا عده‌ای از اشخاص تشکیل می‌شود که در آن شرکا در حدود آورده‌شان متحمل خسارت می‌شوند». از این رو در الجزایر شرکت با مسئولیت محدود با یک شخص هم قابل تأسیس است که مطابق بند ۲ همین ماده، مؤسسه دارای شخص واحد^۱ نامیده می‌شود. از مواد قانون تجاری که ناظر به سازماندهی این شرکتند، استنباط می‌شود که این مؤسسه تحت حکومت احکام شرکت مسئولیت محدود است، به عبارتی، مقنن الجزایری نیز این شرکت را نوع جدید و مستقلی از شرکت‌های تجاری نمی‌داند. مقنن الجزایری هم در مورد این شرکت جانب احتیاط را نگاه داشته، از یک سو تنها شرکت مسئولیت محدود را به صورت یک شرکت تک‌عضوی پذیرفته است و از سوی دیگر به موجب ماده ۲/۵۹۰ مکرر چنانچه شخص حقیقی اقدام به تأسیس بیش از یک شرکت تجاری تک‌عضوی کند، از موجبات انحلال شرکت خواهد بود، لکن در مورد اشخاص حقوقی قائل به چنین محدودیتی نشده است [۱۳، ص ۱۱].

۴-۲. عراق

در میان کشورهای عربی عراق در به رسمیت شناختن شرکت تک‌عضوی پیشقدم بوده است. قانون شرکت‌های عراق در سال ۱۹۸۳ اجازه تأسیس شرکت تک‌عضوی را داد. بعد از این‌که ماده ۴ در بند اول خود، شرکت را به «عقدی که دوشخص یا بیش‌تر را به

۱. المؤسسه ذات الشخص الوحيد

مشارکت در یک امر اقتصادی معین با تقدیم حصه‌ای از مال یا عمل ملتزم می‌کند تا سود و زیان حاصل را بین خود تقسیم کنند» تعریف کرد، در بند ۱ قسمت ثانیاً همین ماده آمده است: «به طور استثنایی به شخص حقیقی اجازه داده می‌شود، مطابق احکام این قانون، شرکت تشکیل دهد که موسسه فردی^۱ نامیده می‌شود». در بند ۴ ماده ۶ و ۳۵ و ۳۷ همین قانون برای این شخص در قبال همه التزامات و تعهدات شرکت مسؤولیت شخصی و نامحدود قائل شده است. در بند ۲ قسمت ثانیاً همین ماده به شخص واحد اجازه تأسیس شرکت با مسؤولیت محدود نیز داده شده و در بند ثانیاً ماده ۶ بی آن‌که نامی از حداقل تعداد اعضای شرکت با مسؤولیت محدود ببرد، تنها حداکثر تعداد اعضا را ۲۵ شخص اعلام کرده است. مقنن عراقی در این‌جا و در موردی که در اثر تقلیل تعداد شرکا به یک شخص، شرکت تک عضومی شود، آن را مؤسسه فردی نام نهاده است و مقررات همان شرکت‌های اولیه را بر آن‌ها حاکم می‌داند. در واقع در قانون عراق شرکت تجاری تک عضوی در قالبی مستقل از سایر شرکت‌های تجاری که مؤسسه فردی نام دارد، پذیرفته شده است. مؤسسه فردی شرکتی از انواع شرکت‌های شخص با احکام مستقل است. مقنن عراقی جدا از این‌که یک شرکت تجاری تک عضو با نام مخصوص پیش‌بینی کرده، تأسیس شرکت با مسؤولیت محدود با تک عضو را نیز پذیرفته است. با این حال پایبندی مقنن عراقی به اصل لزوم تعدد اعضا برای تأسیس شرکت تجاری در ماده ۱۱ این قانون آشکار است که حداقل تعداد شرکا به هنگام تأسیس انواع شرکت‌ها را بر شمرده که برای شرکت سهامی ۵ شخص و برای بقیه شرکت‌ها (به استثنای شرکت با مسؤولیت محدود) دو شخص است [۱۴، ص ۱۴ و ۱۳].

۳-۴. اردن

ماده ۵۸۲ قانون مدنی اردن شرکت رابه این نحو تعریف کرده است: عقدی است که به مقتضای آن لازم است دو شخص یا بیش‌تر در امر مشروعی با تقدیم سهمی از مال یا

۱. المشروع الفردي

عمل خود برای سرمایه‌گذاری در آن امر مشروع با هدف تقسیم سود و زیان حاصل، مشارکت کنند». به موجب این تعریف شرکت عقد است و همان‌گونه که از لفظ شرکت هم برمی‌آید، فرض بر وجود بیش از یک شخص است. به پیروی از تحولاتی که در حقوق شرکت‌های تجاری در کشورهای اروپایی رخ داده بود، قانون شرکت‌های سال ۱۹۹۷ اردن ابتدا شرکت تک‌عضوی را در قالب شرکت مسئولیت محدود پذیرفت و با اصلاحات بعدی در سال ۲۰۰۲، دو شرکت سهامی عام و خاص را نیز به صورت تک‌عضوی به رسمیت شناخت [۱۳، ص ۲]. در این قانون نه تنها تقلیل تعداد شرکا به یک شخص، موجبی برای انحلال شرکت نیست، بلکه تأسیس شرکت با یک عضو هم پذیرفته شده است. به موجب مواد ۵۳ ب، ۶۵ / ا مکرر، ۹۰ ب و ۹۰ / ا این قانون شرکت‌های مسئولیت محدود، سهامی خاص و سهامی عام به صورت تک‌عضوی هم قابل تأسیس هستند و چنانچه این شرکت‌ها ابتدا و بهنگام تشکیل، مبتنی بر اصل تعدد شرکا بوده، بعداً به علی تک‌عضوی شده باشند، می‌توانند به حیات حقوقی خود ادامه دهند. با این‌که مواد ۵۳ ب و ۶۵ / ا مکرر اصلاحی سال ۲۰۰۲، به امکان ثبت شرکت مسئولیت محدود و سهامی خاص با یک عضو اشاره کرده است و ماده ۹۰ ب همان قانون امکان انتقال مالکیت تمام سهام شرکت سهامی عام به یک شخص را پیش‌بینی کرده است، اما احکام قانونی مستقلاً به این نوع از شرکت‌ها اختصاص نداده است. از این اقدام مقنن اردنی استنباط می‌شود که احکام شرکت‌های مسئولیت محدود سهامی خاص و سهامی عام با اعضای متعدد بر شرکت تک‌عضوی هم قابل انطباقند [۱۳، ص ۳؛ ۱۴، ص ۱۸۵-۱۸۶].

۴-۴. بحرین

در بحرین قانون شرکت‌های تجاری شماره ۲۱ سال ۲۰۰۱ با عدول از اصل لزوم تعدد شرکا و مفهوم عقدی، شرکت تک‌عضوی را به رسمیت شناخته است. در ماده ۲۸۹ این قانون آمده: «شرکت تجاری تک‌عضو شرکتی است که مطابق احکام این قانون کلیه سرمایه‌اش متعلق به یک شخص حقیقی یا حقوقی است» و مقنن بحرینی در قیاس با سایر

کشورهای عربی مقررات مفصلی در مورد اسم شرکت، هدف، مرکز، سرمایه و نحوه اداره آن تنظیم کرده است. در این قانون شرکت تک‌عضوی از تصدی به عملیات بانکی ممنوع شده است. مسؤلیت عضو واحد نیز محدود و تا میزان سرمایه او در شرکت است؛ مگر این که اقدام به تصفیه یا توقف عملیات شرکت قبل از انقضای مدت یا قبل از تحقق هدف شرکت کند یا این که عضو بین مصلحت شخصی و مصلحت شرکت فرقی قائل نشود، یا قبل از این که شرکت شخصیت حقوقی بیابد اعمالی را به حساب شرکت انجام داده باشد که در این موارد مسؤلیت شخصی و نامحدود خواهد داشت. [۱، ۱۳، ص ۱۳].

مقنن بحرینی نیز مثل مقنن اردنی تنها شرکت‌های با مسؤلیت محدود را به صورت تک‌عضوی به رسمیت شناخته است و به نظر رسد در مواردی هم که به علت قصورات و تخلفات، مسؤلیت عضو را در این شرکت شخصی و نامحدود دانسته، آنرا به‌عنوان ضمانت اجرا و کیفر تقصیرات و تخلفات عضو تلقی کرده است. بدین لحاظ این مسؤلیت شخصی استثنایی عضو سبب انحراف ماهیت شرکت تک‌عضوی از مسؤلیت محدود به مسؤلیت نامحدود و شخصی نمی‌گردد.

۵. ایران

۵-۱. موازین قانونی

در کشور ما قانون تجارت مصوب ۱۳۰۳ هجری شمسی در پاره‌ای از مواد کاهش تعداد شرکا را موجب زوال و انحلال شرکت تجاری دانسته بود. برای نمونه در ماده ۵۴ این قانون آمده بود: اگر از تاریخی که عده شرکا به کم‌تر از پنج نفر رسیده است یک سال بگذرد و عده به پنج نفر نرسد، محکمه می‌تواند به تقاضای هر ذیحق به انحلال شرکت حکم دهد. در قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ هجری شمسی حداقل تعداد شرکای لازم برای تأسیس شرکت ذکر شده است، اما در هیچ‌یک از مواد این قانون و لایحه قانونی اصلاح

قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷ تقلیل شرکا به یک شریک موجب انحلال شرکت محسوب نشده است. از مجموع مواد قانون شرکت‌های تعاونی مصوب سال ۱۳۵۰ نیز چنین برمی‌آید که تعدد اعضا شرط لازم برای تأسیس شرکت است. ^۱ به‌عنوان مثال ماده ۲ اصلاحی ۱۳۵۲ این قانون شرکت تعاونی را شرکتی می‌داند که «از اشخاص حقیقی یا حقوقی که به منظور رفع نیازمندی‌های مشترک و بهبود وضع اقتصادی و اجتماعی اعضا... تشکیل می‌شود». این قانون در بند ۲ ماده ۱۲۰ کاهش تعداد اعضا به زیر حدنصاب قانونی را از علل انحلال شرکت دانست. با اصلاحاتی که در سال ۱۳۵۴ در این قانون صورت گرفت ^۲، این بند حذف شد و مقررات شرکت‌ها تعاونی با شرکت‌ها تجاری دیگر از حیث انحلال قهری شرکتی که تعداد اعضایش به زیر حدنصاب قانونی رسیده بود، هماهنگ شد و شرکت تعاونی نیز هماهنگ با سایر شرکت‌های تجاری، چنانچه تعداد اعضایش به زیر حد نصاب قانونی می‌رسید قهرأمنحل می‌شد. اما این هماهنگی دیری نپایید و قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۷۰ بار دیگر از موضع قانون تجارت فاصله گرفت. در ماده ۶ این قانون حداقل تعداد اعضا ۷ شخص اعلام شد، و طبق بند ۲ ماده ۵۴ قانون مذکور چنانکه شرکتی از شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی تعداد اعضایش به زیر حد نصاب قانونی برسد، سه ماه مهلت دارد تعداد اعضایش را افزایش دهد. در لایحه تجارت که در جلسه علنی روز چهارشنبه مورخ ۱۳۹۱/۱/۲۳ به تصویب مجلس رسیده و به شورای نگهبان ارسال شده در ماده ۳۰۹ کاهش تعداد شرکا به ذیل حد نصاب قانونی از موارد انحلال قهری شرکت‌های تجاری محسوب نشده؛ اما در ماده ۳۱۰ به ذینفع اجازه داده شده اگر شرکتی تعداد اعضایش به ذیل حد نصاب قانونی کاهش یابد و بیش از ۶ ماه از این کاهش گذشته باشد از دادگاه تقاضای انحلال کند هرچند در این خصوص مطابق ماده ۳۱۱ حکم شده که دادگاه جهت

۱. مواد ۱۹ و ۲۰ و بند ۳-۲۲ و تبصره ۶-۱۱ و مواد دیگر قانون شرکت‌های تعاونی.

۲. ماده واحده اصلاح بعضی از مواد و تبصره‌های قانون شرکت‌های تعاونی مصوب خرداد ۱۳۵۰ و الحاق چند تبصره به قانون مذکور مصوب ۱۳۵۴/۳/۴.

رفع موجب انحلال به مراجع صلاحیت‌دار شرکت مهلتی متناسب (که نباید از ۶ ماه تجاوز کند) بدهد. افزون بر این تحول، ماده ۴۷۹ تأسیس شرکت با مسئولیت محدود به صورت تک‌عضوی را پذیرفته است. به این ترتیب مطابق موازین قانونی فعلی کشورمان هیچ شرکتی نمی‌تواند با یک عضو تأسیس شود، لکن به علت سکوت قانون چنانچه شرکتی بعد از تأسیس، تعداد اعضایش به یک شخص کاهش یابد، موجبی برای انحلال آن تلقی نمی‌شود، به استثنای شرکت‌های تعاونی که این حیات اعتباری ضمنی تنها در مدت ۳ ماه باقی است. البته با توجه به لایحه تجارت قانونگذار ما نیز ضرورت شناسایی شرکت تجاری تک‌عضو را دریافته و در راستای پذیرش آن گام برداشته است.

۲-۵. نظریه حقوقی

در نظریه حقوقی البته وضع قدری متفاوت است. برخی از استادان حقوق تجارت به رغم سکوت عامدانه قانون تجارت در خصوص ضمانت اجرای تقلیل اعضای شرکت تجاری به زیر حداقل قانونی، در آثارشان این امر را از موارد انحلال قهری شرکت دانسته‌اند. در این خصوص یکی از حقوقدانان می‌نویسد: «در صورتی که سهام شرکت متعلق به عده‌ای گردد که کمتر از حداقل مقرر در قانون باشد، شرکت سهامی منحل شده تلقی می‌گردد» [۱۵، ص ۲۵۵]. ایشان در جای دیگر با صراحت بیشتری تک‌عضوی شدن شرکت تجاری را موجب انحلال قهری شرکت دانسته و در فصل مربوط به تصفیه شرکت‌ها اظهار داشته‌اند: «از بین رفتن شرکا به طریقی که کلیه سرمایه شرکت متعلق به یک نفر شود از موارد انحلال قهری شرکت تجاری است» [۱۵، ص ۲۵۷]. ایشان با استناد به تعریف شرکت در قانون مدنی، امکان تأسیس شرکت با عضو واحد را رد کرده‌اند: «در بعضی از قوانین مانند قوانین انگلستان و آلمان، شرکت با شریک واحد پیش‌بینی شده است، ولی قانون مدنی ایران شرکت را اجتماع حقوق مالکین متعدد [در شیء واحد] تعریف کرده است و از مضمون قانون تجارت، همکاری چند نفر برای تشکیل شرکت [تجاری] مستفاد می‌شود. شرکت با شریک واحد، طبق قوانین ایران قانونی نیست» [۱۵، ص ۲۵۷]. یکی دیگر از مؤلفان حقوق

شرکت‌های تجاری با وجود پذیرش این مسأله که «تغییر در اعضای شرکت تجاری، تأثیری در شخصیت حقوقی آن ندارد، زیرا همان‌طور که گفته شده است تشکیل شخص حقوقی درجه‌ای از استحکام را در سازمان تجاری (شرکت تجاری) مستقل از تغییرات در عضویت آن فراهم می‌کند بنابراین، با این‌که مدیریت و سهامداران شرکت تجاری هر چند وقت یکبار تغییر می‌کنند، هیچ وقفه‌ای در تجارت شرکت رخ نمی‌دهد، زیرا شخصیت حقوقی آن تحت تأثیر این تغییرات قرار نمی‌گیرد»، بیان داشته‌اند: «معتقدیم که وجود حداقل اعضای مورد نظر قانونگذار - برحسب مورد ۲، ۳، ۷ و ۵ شخص - هم از عناصر تشکیل‌دهنده شرکت تجاری است و هم لازمه استمرار شخصیت حقوقی آن» [۱۶، ص ۶۱ و ۶۲]. البته ایشان با استناد به ماده ۴ قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶/۷/۸ که در مقام تعریف شرکت دولتی می‌گوید: «شرکت دولتی: بنگاه اقتصادی است که به موجب قانون برای انجام قسمتی از تصدی‌های دولت به موجب سیاست‌های کلی اصل چهارم و چهارم (۴۴) قانون اساسی، ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری جزء وظایف دولت محسوب می‌گردد، ایجاد و بیش از پنجاه درصد (۵۰٪) سرمایه و سهام آن متعلق به دولت می‌باشد. هر شرکت تجاری که از طریق سرمایه‌گذاری وزارتخانه‌ها، مؤسسات دولتی و شرکت‌های دولتی منفرداً یا مشترکاً ایجاد شده، مادام که بیش از پنجاه درصد (۵۰٪) سهام آن‌ها منفرداً یا مشترکاً متعلق به واحدهای سازمانی فوق‌الذکر باشد شرکت دولتی است» و با توجه به این‌که بانک‌های دولتی و مؤسسات اعتباری و شرکت‌های بیمه دولتی از مصادیق شرکت‌های دولتی محسوب می‌شوند، قائل به وجود شرکت تجاری تک‌عضوی در حقوق ایران شده‌اند: «در حقوق ایران، شرکت‌های دولتی زیادی به موجب قوانین و اساسنامه‌های مربوط تأسیس شده‌اند یا به حکم قانون و یا دادگاه صالح ملی شده و یا مصادره شده‌اند که صددرصد سرمایه آن‌ها متعلق به یک شخص (دولت) است. همچنین شرکت‌هایی به تجارت اشتغال دارند که صددرصد سرمایه آن‌ها ملی یا مصادره شده و به تملک دولت درآمده است. بنابراین، شرکت‌های دولتی که صددرصد سرمایه آن‌ها متعلق به دولت است، شرکت‌های تجاری هستند که فقط یک شخص (دولت) عضو آن‌ها است» [۱۷، ص ۱۱].

۶. نتیجه‌گیری

شرکت تجاری تک عضوی محصول ضرورت حفظ حیات اقتصادی شرکت‌های تجاری با اعضای متعدد بود که بنا به جهاتی در عمل تک عضوی شده بودند. در کشورهای مختلف به رسمیت شناختن این گونه شرکت‌ها به ابتکار رویه قضایی بوده که پس از مدتی موفق شده تأیید و تصویب قانونگذاران را نیز با خود همراه سازد. رفته رفته با تحول در برخی مبانی سنتی حقوق شرکت‌های تجاری - از جمله تحول نظریه قراردادی بودن شرکت تجاری به نظریه سازمانی بودن آن - تأسیس ابتدایی شرکت تجاری تک عضوی در برخی از قالب‌ها نظیر شرکت با مسئولیت محدود، شرکت سهامی عام و خاص نیز مورد پذیرش قرار گرفت. امروزه غالب کشورهایایی که به شرکت تجاری تک عضوی موجودیت و رسمیت حقوقی داده‌اند، این شرکت را نوع و قالب مستقلی از سایر شرکت‌ها نمی‌دانند، بلکه شرکت تجاری را قالب حقوقی یک بنگاه اقتصادی می‌دانند که محصول اراده یک یا چند شخص است. البته کشوری مثل عراق در کنار این‌که تشکیل برخی از شرکت‌های تجاری را با یک شخص ممکن دانسته، یک قالب مستقل از سایر قالب‌های شرکت تجاری برای شرکت تجاری تک عضو قائل شده و آن را مؤسسه فردی نام نهاده و برای عضوین شرکت نیز مسئولیت شخصی و نامحدود قائل شده است. در کشور ما مطابق قانون تجارت با توجه به این‌که برای هر شرکتی بسته به نوع و قالب آن حداقلی از اعضا لازم است، تعدد اعضا شرط تشکیل شرکت تجاری است و به این ترتیب در شرایط فعلی تشکیل شرکت با تک عضو - به استثنای شرکت‌های دولتی - امکان‌پذیر نیست، اما به لحاظ سکوت قانون تجارت، چنانچه هریک از این شرکت‌ها پس از تشکیل تک عضوی گردند، این امر قانوناً موجبی برای انحلال آن‌ها نیست.

٧. منابع و مأخذ

- [١] نريمان، عبدالقادر، الاحكام العامه لشركه ذات المسؤولىه المحدود و الشركت الشخص الواحد: دراسه مقارنه، الطبعة الثاني، القايره، دارالنهضة العربيه، ١٩٩٢.
- [٢] الحيدري، هيوا ابراهيم، شركه الشخص الواحد ذات المسؤولىه المحدوده: دراسه مقارنه، بيروت، منشورات الحلبي الحقوقيه، ٢٠١٠.
- [3] Ripert. G et Roblot. R, *Traité de droit commercial*, Librairie général de droit et de jurisprudence. E. J. A, Paris 1991.
- [٤] عبدالله قايد، محمد بهجت، شركه الشخص الواحد محدود والمسؤولىه، القايره، دارالنهضة العربيه، ١٩٩٠.
- [5] Sheikh, Saleem, *A Guide to the Companies Act 2006*, Routhledge Cavandish, 2008.
- [6] Daigre, Jean. Jacques, "la société unipersonnelle en droit Français", *Revue internationale de droit compare*, vol 42. N2, 1990].
- [7] Jean-Paul Branlard *Annales, La société unipersonnelle*, Droit des Affaires et Droit commercial, Dalloz, 2010.
- [8] First Council Directive 68/151/EEC of 9 March 1968.
- [9] Second Council Directive 77/91/EEC of 13 December 1976.
- [10] Twelfth Council Company Law Directive 89/667/EEC of 21 December 1989 on single-member private limited-liability companies .
- [11] Act uniforme relative au droit des sociétés commerciales et du groupement d'Intérêt économique , Avril 1997.
- [12] Revised Model Business corporation Act .
- [١٣] خشروم، عبدالله، «شركه الشخص الواحد فى قانون الشركات الاردنى لسنة ١٩٩٧ و

القوانین معدله: دراسه مقارنه» «، ۲۰۰۰:

Available at: <http://www.law-zag.com/vb/t12742.html>.

[۱۴] فوزی، محمد سامی، *الشركات التجاریه الاحکام العامه و الخاصه: دراسه مقارنه*،

عمان، مکتب دار الثقافه للنشر و التوزیع، ۱۹۹۹.

[۱۵] ستوده تهرانی، حسن، *حقوق تجارت*، ج ۲، دانشگاه تهران، ۱۳۴۷.

[۱۶] عیسی تفرشی، محمد، *مباحثی تحلیلی از حقوق شرکت‌های تجاری*، ج ۱، دانشگاه

تربیت مدرس، ۱۳۷۸.

[۱۷] عیسائی تفرشی، محمد، *مباحثی تحلیلی از حقوق شرکت‌های تجاری: شرکت‌های*

سهامی عام و خاص، ج ۲، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۶.